

יהודה בורלא

הַצָּרָה

[פרק ראשון מהרומן "בת ציון"]

כשפקחה רוזה רודוביץ, נערה כבת שש־עשרה, את עיניה משנתה, היו נגוהות־השמש, החודרים לעת בוקר מן החלונות שבצד המזרח, מציפים את החדר וכובשים את רובו. מיד זקפה חצי גופה, כמתוך בהלה על שאחרה לישון, וישבה רגע קט במטה. אך השעה לא היתה מאוחרת ורק החלונות אשר לבית הגבוה, המופנה אל האופק המזרחי, היו מקבלים את קרני השמש הראשונות בשפע. לעיניה נשקף מן החלונות האלה כל מזרחה של ירושלים העתיקה עם סבך בנייניה הנוגעים חצר בחצר, כותל בכותל וגג בגג; הכל היה שרוי עוד באותה שעה בין קטעי אורות, שיורי צללים ואחרוני דמדומים, ובית המקדש, מדרש שלמה וכן כנסית־הרוסים (בגת שמנה) עדות חמש הכפות המזהבות זהב טהור ונוצץ, ואלפי מצבות־הקברים הצחורות, הקטנות, המפוזרות בפסגות הר הזיתים, כמו מחוך מהפכת שדים ומלאכי חבלה – כל אלה היו כפושטים ומעלים מעל גבם דוק־ערפל, קלוש, חור, כעשן קל, כמו הועלו ונערכו בלילה, בפנות־סתר לא ידועות.

קרבנות עולה וקטורת למכביר, מידי נעלמים וטמירים, על חורבנה של זו העיר ירושלים, ועתה, עם זריחת השמש תלכנה תמרות העשן האחרונות הלוך והמוג, הלוך והעלם. רוזה זכרה בו ברגע, כי לשוא היתה חרדתה: זה היום השני שהחלו ימי הפגרא של הקיץ בבית-ספרה, בית-הספר הצרפתי של האחיות „סן-ז'וזף“; היא אינה צריכה, איפוא, לקום ואין עליה למהר כלל; פטורה היא עתה מעול בית-ספר ומחובות שעורים לחדשים ויותר. היא חזרה והטילה את עצמה פרקדנית על הכר ועיניה פקוחות לרוחה, כאומרת לחוש ולטעום מטעמה של מנוחת הפגרא באין מפריע.

מיד החלה חושבת בהרגשה נעימה על הקורות אותה תמול שלשום בבית-הספר עם כלות זמן הלמודים. המורה החביבה, האחות אודט, אמרה לה שלשום, לפני צאתה את חצר בית-הספר, שתבוא אליה היום לפנות ערב אל חדרה – היא רוצה לדבר אתה.

„איך היה כל הענין כסדרו? איך היה?“ – החלה רוזה לחזור מחדש על כל פרטי הקורות הקלות, כאשר עשתה כמה פעמים במשך שני הימים שעברו.
כך היה:

חלקו את התעודות באולם הגדול, המפואר. כל מורה עמדה על יד כתתה. נכנסה המנהלת. באולם היתה דממה. כולן צפו בלב דופק, כפי שנראה מהחורון הקל שבפני רבות. גם לבה המה ופעם, אף כי ידעה שתעודתה תהיה מן המצוינות. המנהלת החלה לקרוא בשם כל ילדה, מסרה

לה את תעודתה והעירה מלים אחדות, ספורות. לשלש המצטינות שבכל כחה וכתה נתנה בעצם ידה פרס, שהיה מוכן על ידה בשולחן. אחר־כך צפתה (הוי, כמה ארכה אותה העת!) לתוך כתתה, הכחה הששית. נחלקו כבר תעודות חברותיה. נשארו שלש: פורטוגה עזריאל, מְרִי נְסָאף הנוצריה, והיא. מי תהיה הראשונה? מי משלשתן?...

והנה נשמע קול המנהלת הצלול: פורטוגה עזריאל!

„היא השלישית!“ – נגשה אל המנהלת וקבלה את הפרס: אטלס יפה. אחר־כך... אחר־כך... נשמע: – מרי נסאף! נגשה וקבלה צלב קטן, יקר, עשוי כסף הטוב... ובכן – היא הראשונה? כששמעה אחרי רגע קול המנהלת: רוזה רודוביץ! – פָּעַם קולה כמצלה של שעון. כשצעדה לקראת המנהלת היו ברכיה כושלות וכמעט מעדו רגליה. כעין ערפל נמתח בין עיניה. איננה זוכרת איך הגיעה אל השולחן ומה הם הדברים הטובים שדברה המנהלת באזניה (פלא, איכה נשמטו מזכרונה כליל!) אך את דבריה האחרונים הספיקה לקלוט. כנראה כך אמרה: „בית הספר מתגאה בתלמידה חרוצה כמוך...“ „ובעד אהבתך וחושך הדק בשפה הצרפתית (כן, ככה אמרה) – נתן לך לפרס המלון: לְרוֹס הקטן המצויר“. ממנו תשאבי ותרוי את צמאונך לדעת – והיא העלתה בת־צחוק קלה על שפתיה.

וכשאחזה בידיה את הספר העבה, המכורך כריכת־עור יפה, חלקה ונעימה – נדמה כאילו מלאכים טובים הניחו בין ידיה מטמון יקר למאוד...

„אחר כך מה היה?“

אחר-כך, כשיצאו כל הבנות לחצר וגיל-אושר היה נוצץ ומזהיר מעיני רבות מן המצטיינות והטובות, וזהלת-שיחה, סוערת במקצת, נשמעה מפני כל הבנות בעברן בין העצים הרמים אשר בגן – נתרוקנה לפתע כל החצר כמעט. היא התעכבה על יד הגדר והתאמצה להכניס את הספר העבה והגדול שקבלה אל תוך ילקוטה, אך צר היה הילקוט מהכילו. והנה עברה על ידה האחות אודט, עמדה סמוך לה והביטה רגע קל אל אשר היא עושה.

– הנה גדלת היום, רודוביץ, – אמרה בבת-צחוק ובטוב-לב – הספר גדול מדי מהכניסו אל ילקוט בית-ספר. קחיהו בידך, הלא משא נעים הוא – לא כך? – ואחר-כך קרבה אליה והוסיפה: – שמעי, בתי, בכונה באתי אחריך; אני מבקשך לבוא אלי ביום שלישי בשעה חמש אל חדרי מספר 8 – אני אמצא לברי – הכל נוסעים – אני רוצה לדבר אתך קצת – התאבי רוזה? (כן אמרה ולא כנתה לה רודוביץ).

– ברצון רב מאד! – מהרה וענתה – אבוא...

– טוב, בתי, בשעה חמש בדיוק, מחרתים, תהיי פה...

– לפקודתך, אחותי.

– להתראות בתי.

– להתראות, אחותי.

כך היה כל הענין.

ומה רצונה? – „אני רוצה לדבר אתך קצת” – כך

אמרה – מה רוצה היא לדבר? איזה „סוד”? מה יכול

להיות? והן האחיות המורות מעולם לא תרבינה שיחה עם

התלמידות, גם לא שמעה ולא קרה פעם, שתסור תלמידה אל חדרן הפרטי. שם, בצד המערבי של הגן, מקום מעונן של המורות – כרשות מובדלה ועליונה נראה תמיד בעיני הכל, ומעולם לא נגשה שמה תלמידה. מהו אפוא הדבר? אכן היא, האחות אוֹדֵט, מחבבת אותה ומסבירה לה פנים תמיד; גם היא, רוזה, אוהבת אותה יותר מכל נפש אחרת בעולם (מלבד, אולי, את אמה); כמה פעמים הרגישה רצון חזק לחבקה ולנשקה בחזקה, את זו האחות הנפלאה. המרגישה ומנחשת האחות כזאת? הן אומרים: „הלבבות הם מראות“. אפשר היא מרגישה; הן היא כה מטיבה להבין, לדבר ולהביט ללב! איך היתה השיחה ביניהן לפני... כחצי שנה?

בבוקר נכנסה היא לחדר המנהלת לשלם שכר-הלמוד. המנהלת לא היתה, האחות אוֹדֵט ישבה ליד כסא המנהלת. היא מסרה לה את הכסף – ובעת שכתה לרשימת הכסף ולקבלה, אמרה לה האחות מתוך עבודתה: „אוכל לבשר לך, רודוביק, שחבורך (החבור על הנושא, העושר האמיתי הוא ההסתפקות במועט) הנהו מוצלח ונאה“. ואחרי שמסרה לה את הקבלה אמרה לה עוד: „אבל איזה עצבון מסותר מורגש בדבריך שכתבת... הסובלת את מאיזה דבר? גם בעיניך ישכון לרוב כעין עצבון ודאגה...“ היא הרגישה שהסמיקה בכל פניה ולא מצאה מענה. אז אמרה: „היי עליזה בתי, עבדי ולמדי משמחה...“ ובהיותה קרובה לה, הושיטה האחות את ידה ולטפה את שערות ראשה ואת פניה ברכות ובקלות... אז עמדו להתפרץ מעיניה דמעות

והיא מהרה לצאת מחדר המנהלת.

ועתה רוצה היא לדבר קצת אתה. או אולי נודע
לה דבר מה מחיי הבית?... היתכן? איזה הדרך יכולה
היא לדעת דבר? כזאת לא יתכן. הלא הן, האחיות, אינן
נראות בין הבריות – נזירות הן ואינן יוצאות בעיר אלא
לעתיים רחוקות.

„איך שהוא, עוד היום אדע את הדבר לאשורו“ –
אמרה לעצמה. בכל אופן נעים יהיה לשבת ולדבר, להביט
ולהסתכל בפני האחיות אודט ובעיניה הטובות והשלוות...
ובשכבה שעה ארוכה במטתה, היתה רוחה טובה
עליה. כעין שמחת-חג אפפה את כל עצמותה לזכר דברי
השבח של המנהלת, לדבר הצטיינותה הרבה ולמראה
המתנה היקרה לה מכל, המונחת עתה למולה בראש
השורה הקטנה של ספריה על השולחן.

אך בו ברגע נקפּה לבה כמו מכאב מוחשי ואמרה
בין שפתייה: „לא טוב, לא טוב שאני שמחה כל-כך לעת-
הבוקר: אחרי שמחה בבוקר יקרה דבר עצב ויגון בערב...“
היא יודעת זאת מן הנסיון... כמה וכמה פעמים קרה אותה
ככה... עליה, אפוא, לקום – תעזור מעט בעבודת הבית.
הנה אחיה הקטנים (פרומה בת תשע וזליג בן חמש) קמו
זה כבר – ובכל זאת נשארה עוד שוכבת במטה והרהרה
את הרהוריה.

רוזה רודוביץ (הנקראת בפי כמה מאנשי הבית
במבטא האשכנזי: רוֹיִזָּה) היא בת לנפתלי בן הרופא
הזקן, ד"ר משה רודוביץ, ואמה, דוֹנָה, (גם שמה הפך

בפי אחדים (לדינה) היא בת הרב חכ' יוסף טולידאנו, אב־בית־דין לעדת הספרדים. זה היה אחד הזוגות הראשונים בין שתי העדות בימים ההם לפני כשלושים וחמש שנה. הרופא ומשפחתו (אשתו, שלוש נערות ונפתלי בן חמש, היו בני־ביתו) השתקע בירושלים בשנת תרמ"ג. הוא היה אז מכובד וחשוב גם בעיני ארבעת הרופאים, שהיו אז „בסך הכל” בירושלים. ובין התושבים היהודים, וביחוד בין הערבים, נודע לרופא מובהק ובעל יד צלחה. גם רצוי וחביב היה לכל בהליכותיו ובמדותיו. הוא היה קצר קומה, כפוף במקצת, בעל זקן רחב וצפוף מצבע כהה; גבות עיניו עבות וסבוכות, רמז לתקיפות וקשיות, אך עיניו הפיקו גלוי טוב־לב, רכות וענוה.

מאז השתקע בירושלם נמשך לבו, שלא כרוב אנשי עדתו, לאהבה את בני עדת הספרדים בין מהמשפחות המיוחסות ובין מקרב המוני העם. בהכנסו אל חולה ספרדי רגיל היה להאריך בשיחה. מלבד מה שנהנה להראות את ידיעתו בשפה האספניולית, שרכש לו בזמן קצר — היה מכון תמיד לשאול, לחקור וללמוד את חייהם של „הספרדים”, (לעתים ישב ורשם בפנקסו מפי אשה או זקנה, ברוב הקשבה, תורת איזה תבשיל או דבר מעשה־מאפה ספרדיים) ותמיד שבח וקלס ברוב תהלות מה ששמע או ראה — אם היה זה „מנהג” ידוע, או אמונה טפלה או הלצה עממית. ואם היה בעל־הבית בן־תורה, חכם ספרדי, או סוחר מכובד, היה הרופא כשוכח את החולה ואת הבקור — וישב והשמיע אמריו בהרחבת דעת.

למען ישמיעו מצדם שומעיו את חלקם: „פונטיקאס“ (חדודים), דרושי פסוקים, או באורי מדרשים תמוהים. לפי טעם הספרדים. ורבים ידעו, שאם רצונם לקצר את בקורו, יש לתת לו שכר הבקור יחד עם „פונטיקאס“ אחדות... מכיריו הספרדים היו נוהגים להביע את דעתם, מאחר־גבון, על מהלכיו המרושלים, שאינם דומים כלל למדותם של הרופאים המהודרים והנעלים, — במלה אחת הכוללת את כל היחס של הספרדי המגוהץ והמיושב בדבורו ובשיחתו: „אשכנזי!“

כשנזדמן פעם, לרגל עבודתו, לבית הרב יוסף טולידאנו — נעשה בזמן קצר למקורב לבית. מאז הכיר את הרב הספרדי הלז, גבה־הקומה ונעים־התואר, המהלך כל הימים במדים נאים ומתוקנים, כאילו מוזמן הוא תמיד לאיזה חג או חתונה — נקשר אליו בקשרי רעות. ברבות הימים ראה הרופא והכיר את הרב כאדם נעלה, המחמיר תמיד על עצמו בהלכות־מוסר וארחות־יושר במדת קפדנות וברוח תקיפה, ונוהג מנהג ותור וסליחה לגבי אחרים. גם הכירו למדי כרב מופלג ומופלא בתורה והלכה. מדותיו של הרב הספרדי, דבורו, מהלכיו, היו מעלים על לבו של ד״ר רודוביץ דמות קדמון אחד מעין „הראשונים“. אף השמיע בכל עת מצוא את דעתו זו לאזני שומעיו: „מן הרגע הראשון שראיתי ודברתי עם ח״ר יוסף טולידאנו דמיני לנפשי, שדמות כזו היתה ודאי להרשב״א או להרייף — אין ספק שכך היו אלה“. גם הרב הוקיר והעריך את הרופא ה„תלמיד חכם“, אשר כעוצם ידו ב„חכמת

הרפואה" כן רבה בקיאותו בעניני דת ודין.
על ידי כך מצאו האבות, אשר הבינו איש לנפש רעהו (לא כן האמות, ולא כל שכן הבנים עצמם), לבוא בקשרי משפחה ביניהם – וכך נלקחה דונה, אחת מבנות הרב, לנפתלי הבחור בן שמונה-עשרה, שהיה עוזר-רוקח במרקחת של אביו (תורה לא רצה ללמוד וגם לא היה מסוגל לה, ומקצוע הרוקחות לא למד כלל בשום בית-ספר, ורק תורה שבעל-פה למד במקצת מפי אביו, והיא – בימים ההם, במדינת תורכיה – מספיקה להיות „רוקח“).
אכן כשעמדו שתי המשפחות לבוא בקשר החתון, היו רבים שהביעו לאזני שני הצדדים חששות וספקות, וטענו רבות על „סכנת החדוש“ ועל מנהגים והרגלים וכדומה – אך הרופא, כאיש משכיל ונבון, נטה דוקא לחדשות, לחדש את „בית ישראל ואת בית יהודה“, שיהיו „שני השבטים לאחד ולא יתפרדו“ וכו'.

אך עד מהרה נגלה, שהזוג לא עלה יפה, והענינים בין הזוג עצמו ובין הנשים במשפחות – היו יגעים. וככל שנולדו הולדות, כן גדל הקרע ועמקה השנאה בלב הבעל לאשתו. הבן נפתלי לא היה תפארת לאביו. הוא ירד מן המסילה והלך מדחי אל דחי, מהלכיו ודרכיו היו נלוזים ורעים, עד הגיעו אל חברת הולכי בטל יהודים ומוסלמים. ודומה היה אז, שבנפשו של זה התרכזו בכל כעורן כל החולשות של היהודי בן הגלות, עד כדי שרפת כל עצמותו: התבטלות עד תכלית, תשוקה נפרזה לחקות את מנהגי הערבים ודרכיהם, הסתגלות נלעגה לסביבה הזרה – כל זה

אצר נפתלי רודוביץ בנפשו עד להרעים ולהרגיו. הוא היה גבה-קומה, רזה במקצת, פניו היו מכוסים צלקות ממחלת אבעבועות, זקנו השחור היה גוזז עד דקה, לראשו חבש תרבוש אדום ורם, כערבי מגזע וכאילו לא ידע מעודו כסוי אחר לראשו... בשיחתו ובדבריו שלב ובולל בטויים ערביים במבטא ז'רגוני ובלעגי-לשון מעוררים צחוק. בימי חול היה לבוש חליפה אירופית, כביכול, אך בימי שבת וחג היה אוהב ללבוש, מתוך חמדה והנאה ילדותית, כפתן משי והמין רחב במתניו, כדרך הערביים, בקצרה: נפשו היתה כצמודה ושוביה לדרכי ישמעאל.

מאז בא ד"ר רודוביץ להשתקע בירושלים, שכר לו חצר מיוחדת בעיר העתיקה סמוך לרובע העיר של הערביים, לצורך עבודתו בין אלה. הבית שהיה בן חמשה חדרים עמד ברובו על קמרון גדול ורחב, שחללו היה אפל וחשוך. מיד לכניסה בחצר, דרך הפתח הנמוך שדלתו היתה מצופה אבק, עלו ממדרגות לא רחבות, חלקות, עתיקות, אל הבית למעלה. החדרים היו מרווחים. בהיות הבית בנוי על הקמרון הרחב והגדול, היה כמסולש לרוחות הנושבות ומרחפות עליו תדיר. אך בכללה, בכל מראיתה, היתה החצר העתיקה, האפלה (ביחוד במעלה המדרגות), המסוידה ברוב כתליה שכבות-סיד עבות משנים על שנים, המעלות, פה ושם, מעל גבן לחלוחית של טחב, כזיעה קרה הנפלטת מגופו של בעל-חי זקן ותשוש-כוח – בכל מראיתה החיצונית הלזו היה כמו אוצרת בקרבה החצר הערבית הזו דבר-מה זר, סודי, מאים, כמו שהיו אמנם במרבית

הימים גם חיי השוכנים בו זרים, מעורפלים ומפחידים. בכל נפש משש הנפשות שוכנות הבית הזה נכרו במשך השנים קוים מיוחדים של יגון-כשלון ושבירת-תוגה. הרופא הזקן היה בימי זקנתו מעורר רחמים ותמהון ברשלנותו וחדלון כוחותיו; הבן נפתלי – במרוצת שגעונותיו וזדונות מעלליו; (אשת הרופא לא האריכה ימים רבים אחרי נשואי הבן) הדודה זלטה (אחות אשת הרופא, שנשארה מימי צעירותה כל חייה אלמנה) העכירה, כמו על פי צו גורל, יותר ויותר את חיי הבית, בשחרות לבה ובאיבת העד אשר קננה בלבה לדונה; וזו, דונה עצמה, עם מכאובי יסוריה ועלבונה אשר רבצה תחתם. נוסף עליהם חי בבית הזה מכבר, בלא קרבת משפחה כל-עיקר, יהודי זקן כבן חמשים – „חיים כנראה“ (כך נקרא בפי כל, על שום שהיה משמיע כמעט בכל משפט היוצא מפיו בלשון גרמנית לא צחה ביותר אשר אהב לדבר: „אָס דָּכט זיך“, או: „מיר שיינט אָס“) ושלא היה שפוי בדעתו לגמרי. הלה סר לבית רודוביץ בעת פריחתו והצלחתו ויהי מאוכלי-שולחנו של הרופא המיטיב, הנתרן ונדיב-הלב. וכך נשאר בבית, כממלא שרותים קלים. גם בעת אשר הגיעו לבית הרופא ימים קשים ורעים, נהיה כסמל חי לדלדול ולירידה אשר לבית הזה. ומסביב לכל אלה צמחה וגדלה רוזה הבכורה, הנערה החמודה והיפה, אשר גורל בית משפחתה זה הָרַת בנפשה, ביודעים ובלא יודעים, את אותותיו העמוקים והמחרידים.

אבל היו ימים, בראשית בואו של הרופא לירושלים, והבית

הזה היה דוקא כפנה חשובה ומכובדה ברובע הערבי הרחוק. כלפי חוץ, לעיני יהודים, היתה הפנה הזו כמאירה בתחום האפל של „רחובות הגויים“. השלט הקטן, הפשוט (אחד המעטים בעיר העתיקה כולה), אשר היה תקוע מעל פתח החצר הנמוך, הכתוב באותיות אשוריות ולטיניות — דיר משה רודוביץ — היה כציון-כבוד לעדה היהודית, שהרופא המומחה והחשוב הלזה — יהודי הוא, וכמו היה בכחו של השלט הקטן לנהד ולהכשיר את הפנה הזו, למרות מראיתה המוסלמי-ערבי.

וכלפי פנים — הרי בבית הזה ראה אז דיר רודוביץ הצלחה והרוחה רבה. פה השיא את שלוש בנותיו בשנים הראשונות לבואו בפרק זמן לא ארוך; פה הביאה לו עבודתו בין הערבים פרי רב למדי. אף רוזה עוד הספיקה קצת לראות בטובה. היא זוכרת כמתוך ערפל (מעת היותה בת ארבע-חמש) את מגרת השלחן בחדר הקבלה (זו הריקה והשוממה עתה לרוב) כשהיתה גדושה תמיד מטבעות כסף ונחושת.

ומן הקומה התחתונה אשר לבית עלו תמיד לאזני העוברים-והשבים קולות קרקורי אוזים ותרנגולים; והבריות בעיר זו, שרוב תושביה היהודים היו דלים ועניים, היו מספרים בהנאה ובחמדה, שעל שולחן הרופא עולים לסעודה גם בימות החול פרגיות וברווזים — צהרים וערב. והדופקים על דלתותיו של הרופא בעיני צדקה וגמילות חסדים נענו תמיד בעין יפה בלי הבדל עדה ומעמד.

ברם מעת נשואיו של הבן היחיד נפתלי עם

הספרדיה – החלה שולטת יד גורל קשה בבית. לגבי בעלת-הבית, אשת הרופא, היה הדבר למעלה מכל ספק: דונה הכלה הביאה אֶתָה קלֵלָה. הקטרוגים והסכסוכים, האיבה והשטנה עלו וגאו, וגורל הבית שקע וירד. וכשנפלה לְמִטָּה עקרת הבית, בהתקפה של מחלת הסוכר שלה – לא קמה עוד. מאז גדלו צרה ויגון בבית. הדודה זלטה ונפתלי שמרו איבה נוספת לדונה, „שירדה לחייה” של „אמא”.
הזקן הוקיר ביותר את כלתו הַצְדִקָּת וידע, שאלמלא ידה הטובה, טעם חשכונה בבית ומהלכיה הפשוטים והישרים – היה הבית הולך לטמיון.

אך במרבית הימים היה נראה ברור, שאישיותו של הרופא הזקן הולכת ומתמוטטת, הולכת ומאבדת את ערכה ומשקלה. אבדן האשה, עקרת הבית, צרת הבן הבזבזן והרודף רוח (הוא הביא פעמים את בית-המרקחת עד משבר ועד סגירתו כליל), הליכותיו הנלוזות, המבישות, אשר ראן בעיניו ולא יכול לעצור בעדן, התמורה שבאה בעיר במשך שנים מעטות מפני בואם של כמה רופאים חדשים יהודים ולא יהודים, אשר פגעו במדה קשה בחוג עבודתו – כל זה הלם פעם אחר פעם את האיש לאטו עד השתנותו כליל. הקו הבולט ביותר אשר נראה בו לעת זקנתו היה – מדת ההכנעה וקבלת הדין כגזרה ממעל. כזאת נכר ברור בכל אשר עשה וצעד. דומה, בסתר לבו כמו הודה האיש, כי טעה ונכשל בשנותו מן המקובל, מן הישן, מִמְּנֵהג ישראל – והוא נענש על כי לגלג ודבר עתק בזמנו על התקשרות חדשה בין העדות... ואם בדבר שאין בו כלל משום חטא

וסרה היו אלו החוצאות – סימן הוא שאין אדם חפשי ברצונו. אין ביכולת אדם לבחור דרכו כטוב בעיניו. קצרה יד אדם, קצרה מאד, ולא יועילו לו לא סגולות מדע ולא ערכי-בינה... יש עליונים על עליונים, אין בחירה חפשית. אבל יש להטות שכם ולקבל את העול אשר הוטל על שכמנו לשאתו... מתוך כך, כנראה, היה כבוהל ומתרשל גם במקצועו. הוא הלך עוד לבקר חולים, אך בלי אמונה בתורת הרפואה. לכן כשנקרא אל חולה, היה מהלך בדרך לאטו, כטרוד בקרב נפשו, והיה לוחש מזמורי תהלים או משנן משניות בעל פה... וכשבא ובקר את החולה יעץ לרוב במנוד ראש: בעיקר יש לערוך תפלה וצדקה. התרופה – לפי דעתו – לא תועיל, אם אין בטחון גמור אשר רק ביכולת ה' יתברך לרפא ולהועיל... וככל אשר יעץ כזאת לשוחריו, כן, כמובן, רחקו מאד ממנו, והוא הגיע למצב זה, שבתור רופא כמעט נשכח מכל. לפעמים עברו ימים שלשה וארבעה, והוא לא נקרא אל בית חולה בעל יכולת. אך מספר ממאמיניו ומחסידיו המוסלמים לא סרו מאחריו, והודות להם יכול הבית להתקיים, אף כי קיום דחוק ולפעמים גם עלוב.

ולא בפעם אחת ולא בלי התאבקות נכף גבו ונפלה ריחו של הרופא המומחה והחשוב. לא פעם נסה לאזור חיליו כדי לישר את צעדי בנו בעזרת הקונסול האוסטרי, שהוא היה נתינו. פעמים רבות גם בקש עזרה מאנשים חכמים ונבונים, מכובדים ובעלי-נסיון, לדבר על לב בנו – אך לשוא היו מאמציו.

היו ימים והוא התאמץ למצוא בחיי שיבתו הקודרים תנחומות ומרגעה – בנכדה, ברוזה החמודה. זו, הקטנה והפקחה, היתה מילדותה כקרן-אורה באפלת מעונו של הרופא. היא היתה בעיקר הנשמה האחת, שבגללה נשמעו לעתים תנועת שמחה וקול חיים בבית הרופא.

כשהיתה בת חמש-שש כבר הכירו בילדה הנאה והחמודה – פקחות, צרות והבנה. כשגדלה יותר, תססו בקרבה תנועה וחיים בלתי רגילים. מבוקר עד ערב היתה מתרוצצת בחצר הגדולה במשחקה ובשעשועיה; ותמיד, בלי הרף, היתה במצב של תנועה, פעולה ודבור, ופוח והתעסקות. היא דברה לא רק בפיה כי גם בידיה, ברגליה, בכל תנועת גווה. יותר מכל היתה נתונה לרוב בתשוקה עזה לרקוד. היא רקדה מתוך הליכה, דלוגים וקפיצות – כעפרה קלת-רגלים. גם דמיון מופלג וסוער נגלה בכל שעשועי הילדות שלה. הזקן, שהיה בודקה תכופות, ידע שהיא עצבנית, רגשנית, בעלת טמפרמנט ואופי תקיף וקפריזי – אך הוא נוכח ברורות, כי היא גם בעלת כשרונות נאים וכלי מחזיק ברכה.

כבת שבע התחילה ללמוד קרוא וכתוב – „לשון קודש“ ואידיש – מפי איזה אברך, בחור ישיבה, שהיה מלמד גם ילדות אחרות ממשפחות כשרות, ובקלות רבה רכשה את תורת הקריאה והכתיבה. אז שעשע הרופא הזקן את נפשו בחברתה של הנכדה „החכמה“. הוא אצל עליה מברכת תורתו ואוצר למודיו. מדי שבוע בשבוע ישבה על ידו ולמדה מפיו חומש; גם בפירוש רש"י ידעה רוזה להבין

בטעם ובנועם, להנאתו ולשמחתו של הזקן.
 אולם ככל אשר גדלה הילדה והחלה מביטה ומבינה,
 מסתכלת ושופטת, כפי ראות עיניה, במחזות הבית ובעניני
 הבריות – כן הלכה ושקטה ברוחה (בכל אופן – כלפי
 חוץ), היא לבשה רצינות, ישוב־דעת, ולפעמים גם עצבות
 של גדולים, מדות אלו נראו ביתר תוקף מתשוקתה
 להתבודדות... יחד עם זה הלכה הלוך והתחמק, הלוך והמלט
 מחברתו של הזקן.

ובאחד הימים (היא היתה אז כבת עשר) השמיעה
 את רצונה בבית ללכת לבית־ספר. רצונה ללמוד את השפה
 הצרפתית – בבית־הספר „סן ז'וֹן־ף“. בהשפעת ילדות חברות
 מקורבות, שלמדו שם ושהיא ראתה אותן תמיד בקנאה
 רבה, התלהבה כפי תכונתה בתשוקה עזה להיות גם היא
 כמותן. אז התלקחה מלחמה כבושה בין הזקן, האם ובין
 הקטנה. אך היא, בתקיפות של ילדים עקשנים התוקעים
 עצמם לדבר אחד עד דָּכָא את הכל מסביב – הכריחה את
 הזקן ואת אמה (האב הסכים מיד לדבריה, אך לא בא
 בחשבון בשום ענין מעניני הבית) והסכימו לנסות דבר.
 יעשו נסיון לחודש ימים.

הילדה היתה מאושרה. היא דבקה בלמודים ובשעורים
 בצמאון של בני־גזעה – „מתמידים“ עקשנים ואכסטרנים
 קשי־עורף. פעמים דלגה ועברה בכל חצי שנה מכתה
 לכתה אחרת. „הנסיון“, איפוא, נמשך בלי פגע ומכשול,
 עד גמרה את הכתה הששית בהצטינות, בהיותה כבת שש־
 עשרה – ועליה ללמוד עוד שנה בכתה השביעית, העליונה.

אכן כשנודע הדבר בזמנו, כשבועים אחרי הכנסה לבית-הספר, לזקן השני מצד האם, האב-בית-דין, (שהיה גר בבתי מונטיפיורי, והוקיר רגלו מאז מבית החותן) – בא הוא בכבודו ובעצמו אליהם ועמד בכל תוקף להוציא את הילדה מבית-הספר. הוא הטיף מוסר לזקן, המעביר על מדותיו גם בענינים חמורים כאלה. היתכן שנכדתם שלהם תלמד בבית-ספר של נוצרים? מה היתה לו? מה פשר הרכות הזו, המאבדת את בעליה לדעת? לכל הפחות בבית-הספר של חברת כ"ח, או של "עזרה".

– אה, הללו – טען הזקן נוגות – גרועים מן הנזירות. אלו, למצער, שומרות דת ודין שלהן באמונה, והללו אפיקורסים ועבריינים הם להכעיס.

וכשדרש הזקן מהילדה עצמה במתק לשון לעזוב את בית-ספרה – הורידה את ראשה וענתה קצרות:
– אם לא תתנוני ללכת שמה, אשליך את עצמי הלילה לבור.

– לבור? – שאל הזקן בזעם.

היא תקעה את עיני-התכלת שלה העמוקות והעצובות בפניו של הזקן, זה שכל בני משפחתו מקטן ועד גדול יקלו לדברו ועמדו לפניו במורא ובכבוד כלפני איש מלכות, הביטה בו ישרות וענתה:

– כן. לבור.

כשראה הזקן את דומיתו ושתיקתו של הזקן (שגם היא היתה נובעת, כנראה, מתוך הכנעת תקוה, שאולי זו ביתרונותיה ובסגולותיה תקום מחר למושיע לבית הנה

אחריו) – נתמלא הרב חמה וקפדנות כדרכו וגער בילדה
בנזיפה:

– לבור? לאבדון ולשטן! כן. מוטב שתמותי מאשר
תעבדי למולך! עזת-פנים כזו! בת אביה!
ואל הוריה אמר בזעם לשון:

– ראו, עתידה זו לשפוך את דמכם מכלמה, היא
תמכור נפשה לעבודה זרה! בת אביה!
ויצא את הבית ברוגזה.